מכתבים מנסיעה אמיתית

מיכל רוזוליו־דוידוביץ׳

דוד אסף ויעל דר, ואולי נתראה עוד: מכתבי תלמידים יהודים מפולין לארץ ישראל בין שתי מלחמות העולם, מאגנס, ירושלים, 2024, 360 עמודים.

הספר **ואולי נתראה עוד** עוסק לכאורה באירוע ׳קטן׳. המורה צבי פלסר מהעיירה נובי דבור (Nowy Dwór) שבפולין עלה לארץ ישראל בשנת 1934, ותלמידיו מבית הספר היסודי של רשת החינוך תרבות בעיירה כתבו לו מכתבי פרידה שנערכו במחברת. שלא כמו בספרה של לאה גולדברג, אחת מהבוגרות המפורסמות של הרשת, **מכתבים מנסיעה מדומה**,[1] נסיעתו של פלסר היא נסיעה אמיתית ופרידתו מתלמידיו אמיתית אף היא, ומכאן שמה של סקירה זו. אחרי מכתבי הפרידה הראשונים המשיכו כמה מהתלמידים להתכתב עם מורם שכבר היה בארץ, וחלקם גם כתבו מכתבים לבני גילם בארץ ישראל. האירוע הוא קטן רק לכאורה, כי למעשה שופך הספר אור על מצבם של יהודי העיירה ושל ילדיה בפרט (ודרך נובי דבור גם על המצב בעיירות נוספות) בשנות השלושים של המאה שעברה, עד ערב המלחמה. ׳ילדים ובעיקר אם קטנים הם, כמעט לא יותירו אחריהם עקבות׳, כתב אדולפו גרסיה אורטגה בספר **האיש שקנה ימי הולדת**.[2] והנה, בספר הנוכחי חשפו הכותבים את העקבות העדינים של ילדי העיירה, ונתנו להם קול.

ואולי נתראה עוד בנוי משני חלקים עיקריים, ומנספחים. החלק הראשון, המבוא, מציג רקע רחב המסייע לקריאה מושכלת ומעמיקה במכתבים. באופן זה מאפשרים כותבי הספר את הפיכת המכתבים ממקרה פרטי של תלמידים המתכתבים עם מורם ועם חבריהם לעט, למקרה כללי יותר המאיר את חיי התלמידים בבית ספר של רשת תרבות בעיירה בפולין בשנות השלושים. המכתבים עצמם מובאים מאמצע הספר ועד לסופו.

---

1 גולדברג סיימה את לימודיה בגימנסיה תרבות בעיר מגוריה קובנה בשנת 1928.

2 אדולפו גרסיה אורטגה, **האיש שקנה ימי הולדת**, רעננה 2007, עמ׳ 83.

המבוא נפתח בתיאור העיירה נובי דבור, ואחר כך מוצגת סקירה על רשת תרבות באופן כללי ועל בית הספר שלה בעיירה, על המורה צבי פלסר ועל המסגרת שבה נכתבו המכתבים. משם עוברים כותבי הספר להסתכלות מעמיקה יותר במקומם של המכתבים בחיי היום־יום של התלמידים ובמכתבים ככלי חינוכי ברשת תרבות. בפרק זה נשזרים מכתבים נוספים שנכתבו על ידי תלמידים בעיירות שונות, המסתיימים במקום שבו התחילו – העיירה נובי דבור היום. בחלק השני מוצגים המכתבים עצמם – שני עמודים למכתב, באחד התוכן ובשני צילום המכתב (על משמעות ההצגה באופן זה ראו בהמשך).

חלקו האחרון של הספר הוא חלק הנספחים, המאפשר הצצה נוספת ורחבה לאופן ולאופי של הקשרים בין תלמידי בית הספר תרבות בנובי דבור לבין ארץ ישראל. הוא כולל מכתבים מהילדים בפולין שהועברו לילדי משמר העמק בתיווכו של פלסר, כנראה על בסיס היכרותו עם צבי זהר שהיה נציג קק״ל בפולין, איש רשת תרבות ואחר כך ממנהלי המוסד החינוכי במשמר העמק. לצידם מוצגים מכתבי המלצה של לשכת הקק״ל למורה מנובי דבור, והתכתבות של שני תלמידים מהעיירה עם מנחם אוסישקין והנרייטה סאלד. בסיום הספר מובאת סקירה על בית הספר שכתב פלסר, כפי שפורסמה בספר הזיכרון לעיירה, ואחריה סוף דבר של ארז לב, מוצא המכתבים והחושף שלהם.

לכאורה אפשר לשאול את מי מעניין היום החינוך הציוני/היהודי שבין מלחמות העולם ומה אפשר עוד לחדש בעניינו, שהרי הוא עלה בכל כך הרבה ספרי זיכרונות, במחקר האקדמי ואפילו בשדה הפוליטי. והנה, מהספר שלפנינו עולה קול חדש, אפשר לומר רענן, על נושא זה. המפגש האינטימי כמעט עם כותבי המכתבים מאפשר לקורא לחדד את ההבנה של חייהם ומאווייהם. לכאורה, כאמור, מדובר ב׳סיפור קטן׳, של ילדים הכותבים למורה שלהם שהגשים את יעדי החינוך של הרשת ועלה לארץ ישראל. ובמילותיהם של מחברי הספר: ׳אלה סיפורם של אסתר ושל רבקה, של דב ושל ישראל, של אליעזר המכונה ״המשוגע״ ושל צבי המכונה ״הסוס״׳ (פתח דבר). ילדים, שמותיהם וכינוייהם. העובדה שהם אלה העומדים בחזית הסיפור מאפשרת לנו להתקרב לאט לאט ולשמוע את קולם. מולם עומד המורה צבי פלסר, שחשיפת המכתבים על ידי לב הוציאה אותו שוב לאור ועזרה, באמצעותו, להיחשף לחיי הילדים ולעתים גם לחיי המורים בתקופה הנדונה. ואולם, מעבר לסיפור ה׳קטן׳ שופך הספר אור על שאלות של זהות ושייכות, של חינוך ופדגוגיה, ושל ניסיונה של רשת תרבות באירופה לשזור את ארץ ישראל בעולמם של תלמידיה הקטנים, לפעמים בלי לשים לב למחיר שהם משלמים על כך.

במבוא המפורט נוגעים כותבי הספר בכל הנקודות החשובות כדי ליצור ׳מקרא׳ למכתבי התלמידים. נקודות אלה מאירות זוויות המעורבות בכתיבת המכתבים, אך כותבי הספר מרחיבים מעבר לכך, ודרך הסקירה אפשר ללמוד על פעולתה של רשת תרבות בכלל. בפתח הדבר הם מציינים כי ׳פלסר ושאר שותפיו המקומיים למעשה החינוכי לא קנו לעצמם שם כפדגוגים גדולים׳ (עמ׳ ח). אמירה זו, מעבר למקרה הפרטי של פלסר, מתחזקת על ידי מספר לא קטן של מכתבים השמורים בארכיון לחינוך יהודי בישראל ובגולה, והמעידים

על ניסיונותיהם של מורי הרשת, אחרי שהגשימו את יעודה ועלו לארץ ישראל, להשתלב במוסדות החינוך שבה. מתשובותיהם של מנהלי המוסדות שאליהם ניסו להתקבל ושל בעלי תפקידים שונים במערכת, ניכר כי ההסתכלות על מורים אלה, שהגיעו מה'גולה', הייתה לרוב מלמעלה למטה. אנשי החינוך בארץ לא ראו ברוב המקרים בקולגות הללו פדגוגים גדולים, כאלה שניתן ללמוד מניסיונם או למצער מחנכים השווים להם עצמם.[3]

המעשה של רשת תרבות בארצות שבהן פעלה היה מעשה אמיץ ובעל חזון בשדה העברי, הציוני והפדגוגי. בלי להקל ראש בתפקידם של אנשי ארץ ישראל ובראשם אליעזר בן יהודה בחידוש השפה העברית – מורי תרבות עסקו, כמה שנים אחריהם, בהנחלתה בפועל בתנאים כמעט בלתי אפשריים. כמו שכותבים מחברי הספר, 'רשת "תרבות" הייתה מן ההישגים המרשמים של החינוך העברי בפולין' (עמ' 11), וגם אמירה זו אינה מביעה את מלוא עוצמת המעשה הציוני/חינוכי שלה. הרשת, שחרטה על דגלה את לימוד העברית בעברית, עשתה זאת בסביבה שהייתה לא אחת עוינת מבית ומחוץ. מחקר הנושא אפשר ללמוד כי העוסקים במלאכה, ובכל אופן אלה שעיסוקם היה התווית מדיניות, לא לקחו לעצמם חירות פדגוגית בשם חזון העברית אלא הקפידו להיות מעודכנים בנעשה בתחום זה. אך כאמור – פלסר ומורים אחרים לא קנו לעצמם שם של פדגוגים גדולים, אולי כי עסקו במלאכתם ב'גולה' וכשהגיעו ארצה, לא תמיד ולא מיד נפתחו בפניהם שערי בתי הספר ומוסדות החינוך היהודיים.

אחת מהשאלות המרכזיות העולות מקריאת המבוא והמכתבים היא שאלת הזהות. זהותם של התלמידים וזהותו של המורה. תלמידי בתי הספר של תרבות בפולין חיו בפיצול זהות. במכתביהם הם מדגישים את שייכותם לזהות הארץ ישראלית, אך זהות זו אינה שלמה כמובן, שכן הם חיים מחוץ לארץ. לעומתם, זהותם של הנמצאים בארץ ישראל היא הזהות 'הנכונה', בין אם עלו אליה כמו המורה פלסר ובין אם נולדו בה, כמו החברים לעט. התייחסות הילדים לעצמם כאל מי שאינם גרים במקום הנכון נוגעת ללב, ואולי היא זו השופכת אור חלקי על המחיר ששילם מי שנשלח על ידי הוריו לבית ספר אידיאולוגי מובהק. בחירה זו גורמת להם לראות את זהותם כפחות טובה (שלא לומר נחותה) ובנוסף, עצם הלימוד במסגרת כזו יוצר ניכור מסוים בינם לבין סביבתם הטבעית, זו הדוברת פולנית ויידיש.

ואכן, כותבי הספר מציינים כי סביבת הלימוד יצרה בתלמידים מתח בין האני הקולקטיבי הציוני לבין זה הפרטי, 'השרוי לפי שעה בפולין' (עמ' 99). אפשר לומר כי זהותם הציונית 'נכפתה' עליהם וכי ראשי המערכת חשו צורך לחזק אותה כל העת, שכן שום דבר בעובדה שהם לומדים בבית ספר של תרבות לא היה בשליטתם. ייתכן אף שזו הסיבה לכך שבתוכניות הלימודים של הרשת הולך היקף הלימוד על המרחב הארץ ישראלי וגדל עם השנים. אפשר אמנם לומר כי הלימוד הזה מהווה חלק חשוב בחינוך הציוני, אך העובדה שתוכניות הלימודים

3 ראו לדוגמה פרשת צבי ויינברג, **הארכיון לחינוך יהודי על שם אביעזר ילין, מיסודה של הסתדרות המורים**, תיק 8.41.

בתחום השתנו לאורך השנים, ושהיקף השעות שהוקדש להן עלה בשנות השלושים לעומת שנות העשרים, יכולה להצביע בין היתר על צורך בחיזוק הזהות הזו. כותבי הספר מסבירים כי המתח בין הזהויות יצר אידיאליזציה של הילדים הארץ־ישראלים בעיני מכותביהם מפולין, אידיאליזציה שגרמה לילדים הפולנים לתאר במכתביהם את הנעשה בפולין כטוב פחות בהגדרה מהנעשה בארץ ישראל. תופעה זו בולטת מאוד לאורך קריאת המכתבים, ובמיוחד במכתב שכתבו חניכי תרבות בנובי דבור לילדי המוסד החינוכי במשמר העמק. על פי תוכנו הוא נכתב כשלושה שבועות אחרי חנוכה של שנת 1934, כלומר לקראת שיאו של החורף הפולני, והוא רצוף במשפטי קנאה של ילדי נובי דבור בילדי הקיבוץ: ׳קנאנו קינאה גדולה בכם. כאשר המורה מספר לנו עליכם, שאתם עובדים ולומדים יחד, ושיש לכם שדות – גנים, פרות וסוסים, ואתם עובדים כמו הגדולים׳ (עמ׳ 294). כבדרך אגב הם מציינים: ׳אצלנו עכשיו חורף, יורד שלג, כפור גדול׳, וניכר כי לא עולה בדעתם שהשלג, למשל, יכול להיות נקודת יתרון שלהם על חבריהם בארץ ישראל החמה, שסביר להניח כי לא ראו שלג ובוודאי שלא שלג רציני מימיהם. את יתרונות החורף הפולני מציין אחד מהתלמידים דווקא במכתב למורה פלסר: ׳אצלנו חורף, לפעמים הימים חמים ולפעמים יש ימים של כפור. הילדים כאן שמחים, כי הם מחליקים על הקרח ונוסעים עם מגררות, עושים איש גולם של שלג ושמחים׳ (עמ׳ 248–249). נראה כי מול המורה, המכיר היטב עונה זו, אין לילדים קושי לציין את שמחת החורף, אך מול ילדי ארץ ישראל הם נמנעים מלעשות זאת. נקודה נוספת שבה יש לילדי הגולה יתרון ברור על פני חבריהם לעט היא העובדה כי הם (ילדי בית הספר תרבות) יכולים לכתוב מכתב רהוט בעברית, בכתב יד ברור. המשמעות היא שיש להם, קרוב לוודאי, יכולת להתבטא בכתב ברמה סבירה ביותר משפה אחת, דבר שסביר להניח כי לא היה נחלת ילדי ארץ ישראל. אך גם יכולת זו אין הכותבים מפולין זוקפים לזכותם. ייתכן שאינם מודעים ליתרונם, וייתכן שהדבר נובע מתפיסה שכל מה שנעשה בארץ ישראל עדיף על הנעשה בפולין, אבל הם אינם רואים יתרון בשליטתם בכמה שפות, אלא רק מציינים מדי פעם כי הם לומדים עברית.

מחיר נוסף של הלימודים ברשת תרבות, מעבר לזה של הזהות, עולה בחליפת מכתבים בין הנרייטה סאלד לתלמיד דב סושינסקי (לאחר שאוסישקין העביר אליה את מכתביו, מה שהמעיד על יחס רציני לכותבים למרות גילם הצעיר): סושינסקי כתב לסאלד כי ׳לבעל מלאכה לא מקבלים בחור עברי ובפרט זה שגמר בית ספר עברי׳ (עמ׳ 309). אמירה זו מדגישה, מעבר לקשיים שהלכו ונערמו בפני יהודי פולין בשנות השלושים, כי לעיתים הבחירה לשלוח את הילדים לבית ספר יסודי עברי כדוגמת תרבות מצמצמת את יכולתם לבחור בעיסוק עתידי. גם מי שבוחרים (והוריהם יכולים לממן) ללמוד בגימנסיה עברית עומדים לא פעם בפני שוקת שבורה בסיום לימודיהם, שכן לא כל הגימנסיות של הרשת קיבלו אישור להגיש את תלמידיהן לבחינות גמר שאפשרו קבלה ללימודים גבוהים. אם כך, לא אחת הלימודים בבית ספר של תרבות השאירו למעשה את האפשרות של עלייה

לארץ ישראל כאפשרות כמעט יחידה של בוגריהם. כותבי הספר אינם מציינים עובדה זו כביקורת על תרבות, אך הדבר עולה מקריאה במכתבים השונים.

נושא נוסף שלו נדרשים כותבי הספר הוא האותנטיות של המכתבים. כפי שהם מציינים, יוזמת ההתכתבות בכל המקרים המוצגים בספר הייתה של המבוגרים (עמ׳ 48), והמרחב שאמור היה להיות של ילדים בלבד (מכתבים בין ילדי ארץ ישראל לילדים מהגולה) היה מפוקח למעשה על ידי המבוגרים. ׳חשד׳ לכך שלפיקוח הייתה משמעות ניתן לראות בהערתם הבאה: ׳מדוע היה צריך להעביר את המכתבים דרך ורשה ולא לשלוח אותם ישירות לבתי הספר עצמם?׳ (עמ׳ 51), ואחת מהתשובות שהם נותנים היא האפשרות שהיו רצון או צורך ׳לפקח על התכנים של ההתכתבויות?׳ כדי לשמר את חוסר השוויון בין שני הצדדים – זה ׳הצודק׳ בארץ ישראל, וזה הנושא אליו עיניים מהגולה. ברוח זו נשמרה גם חליפת המכתבים, וחיזוק לתחושה זו עולה מהמלצתו של זהר כי ׳חילופי המכתבים יתנהלו בדייקנות בעזרת המורים׳ (עמ׳ 57). הוא לא המליץ לעשות זאת באופן פרטי, כדי להעצים אתה קשר האישי בין הילדים, ומכך נראה כי המכתבים היו רק כלי בשירות הרעיון, וכי יחסים אישיים בין המכותבים לא נתפסו כמשרתים בהכרח את הרעיון.

אודה כי לא אחת, בעת קריאת מכתבי קוראים בכתב העת **עולמי הקטן**, המוזכר על ידי מחברי הספר ככלי נוסף ליצירת קשרי מכתבים בין תלמיד הרשת למקבליו בארץ ישראל (עמ׳ 58–59), עלתה בי תחושה כי הם לא נכתבו על ידי ילדים. תוכנם הוא כל כך ׳נכון׳ בהיבט של מסרי רשת תרבות, עד שחשתי כי הם נכתבו או לפחות נערכו ו׳שופצו׳ על ידי עורכי כתב העת. כך גם במכתבים שבספר (עמ׳ 58–59): מבחינת תרבות תוכן המכתבים היה הנושא העיקרי, ולא יצירתם של קשרים אישיים בין ילדי הארץ לילדים בפולין. כפי שעולה מציטוט של זהר המובא בעמ׳ 57, ׳לקשר כזה [מכתבים, מ״ר] יש ראשית כל ערך חינוכי׳.

ערך אחר של המכתבים, כפי שמציעים כותבי הספר, הוא הריטואל הציוני, הדומה לזה של קופת הקרן הקיימת ולמשמעותה. הכל בשירות הרעיון. לכן אין זה פלא כי עיקר הכתיבה בין ילדי הארץ לילדים מפולין עוסק בקולקטיב ופחות בפרטי, ומתבטא בכתיבת מכתבים כיתתיים (עמ׳ 59–61) או במעין קולקטיבי של ׳חברים מורים בנהלל׳ (עמ׳ 63).

סוגיה שונה העולה ממספר רב של מכתבים במחברת הפרידה מהמורה פלסר הוא הענישה הגופנית. פלסר נהג להכות את תלמידיו כחלק מיחסי המרות שביניהם וכאמצעי להשגת המשמעת שנדרשה לטעמו. בכתבי רשת תרבות, ובמרחבים שבהם התנהלו שיחות על מהותה ותפקידיה, אין כל דיון בנושא זה, והיעדרו יכול להצביע על שני כיוונים מנוגדים: האחד, המקבל את השימוש בענישה גופנית או לפחות אינו חושב שיש להכביר מילים עליה מתוך שמדובר בתופעה מקובלת; והשני, הגורס כי ברשת חינוך מודרנית, המתבססת על חידושי הפדגוגיה, לא ייתכן שמורים ימשיכו להשתמש בשיטות ישנות אלה, המזוהות עם הלימוד ב׳חדר׳.[4] גם פלסר עצמו, כשכתב על חוויותיו בבית הספר בעיירה

4 הדיון על ענישה גופנית בחינוך הוא ארוך, ואין מקום לפרטו כאן. ככלל יש התייחסות אליה בכתבים

(עמ׳ 313–318) לא הזכיר נושא זה ולו במילה. להיפך, הוא כתב על עצמו כי הגיע לנובי דבור בלבוש מודרני ׳חולצה לבנה עם צווארון פתוח, וגלוי ראש׳ (עמ׳ 313), וכי לבוש זה לא נשא חן בעיני ׳אנשים דתיים שלא ראו בעין טובה את "הלבוש הזה"׳. הם חשבו לראות מנהל בחליפה טובה עם עניבה׳ (שם). כלומר, הוא הציג את עצמו כמודרני, בלבושו לפחות, מול שמרנותם של אנשיי העיירה, אך התנהגותו עם התלמידים ביטאה כנראה צד פחות מודרני בתפיסתו. כך או כך, העובדה שתלמידים רבים מציינים במכתביהם את העובדה כי המורה פלסר השתמש בענישה גופנית מראה, כפי שמציינים כותבי הספר, כי הנושא הוא פצע פתוח בעבורם, וכי בהתייחסות לנושא ובציון העובדה שסלחו לו יש ׳מהלך בוגר של פיוס, שיש בכוחו גם לסלק עננה שהעיבה על היחסים בעבר וגם לאפשר את קשרי המכתבים בעתיד׳ (עמ׳ 92). ייתכן שאכן מדובר בסליחה בוגרת, אך ענישה גופנית היא אקט משפיל, ולפי המכתבים פלסר נקט בה יותר מפעם אחת. ייתכן גם שדימוי המורה כמגשים היעוד החינוכי המוקנה לילדים חייב להיות ׳שלם׳, ואינו יכול להישאר מוכתם כמי שפגע בהם במכוון. לכן הם מקלים במשמעות התופעה. עוד הסבר אפשרי ליחסם הסלחני לכאורה למכות שספגו, נעוץ בעובדה שהמכתבים עברו תחת עינו של מורה אחד לפחות לפני מסירתם, וייתכן שגם מורה זה נהג להשתמש בעונשים גופניים. ביקורת על כך כלפי פלסר יכולה הייתה להיתפס כביקורת על המורים הממשיכים ללמד בבית הספר, והתלמידים ניסו להימנע מכך.

מכתבים נוספים של ילדי נובי דבור לילדי משמר העמק, וחשיפת ההתכתבות יוצאת הדופן בין תלמידים מהעיירה למנחם אוסישקין והנרייטה סאלד, שופכים אור נוסף על הלך הרוח של תלמידי בית הספר תרבות, ועל העירוב בין הפרטי לציוני. תלמיד רוצה לעלות לכפר נוער בארץ ישראל כי משפחתו במצב כלכלי גרוע, ובמכתב שני מבקש תלמיד אחר לעלות ארצה כיוון שהוא רוצה ללמוד ב׳בצלאל׳. אצל האחרון כרוכים האישי (הרצון ללמוד בבצלאל) והציוני/לאומי זה בזה: ׳מחשבתי היא רק לנסוע ארצה. לא לחיות חיי אושר ועצלנות, רק עבודה ושמחה. לעבוד לעבוד ורק לעבוד, ובעד כספי – אדמה לקנות׳ (עמ׳ 303). אך גם אצל תלמיד זה העלייה לארץ ישראל היא תשובה לבעיות כלכליות של המשפחה.

שילוב התמונות לאורך הספר, כמו הבחירה להציג את המכתבים עצמם גם בצילום ולא רק בתוכנם, מוסיפים לרצון לקרוא ולהעמיק בהם ומקרבים את כותביהם אל הקורא. גם אם לפעמים תוכן המכתבים זהה, מהסיבות שהוזכרו לעיל, ההבדלים בכתב היד מאפשרים

היהודיים ובתפיסתם של חכמי ישראל. ראו למשל את מאמרו של מרדכי פרישטיק ׳ענישה גופנית של ילדים כאמצעי חינוכי בהיסטוריה היהודית׳, **דור לדור: קבצים לחקר ולתיעוד תולדות החינוך היהודי בישראל ובתפוצות**, ה (1992) עמ׳ 109–134. ראו גם התייחסות פסיכולוגית ומשפטית לכך אצל יוסי גרין, **דיני חינוך: יחסי הורים ילדים ועובדי הוראה**, קריית אונו 2010, עמ׳ 121–138. בשנים האחרונות יש כמובן הבנה ברורה כי ענישה גופנית מזיקה לילדים, והדבר אף מעוגן באמנה לזכויות הילד של האו״ם משנת 1989–1990.

להבדיל כותב אחד ממשנהו, מבליטים את ההבדל בין הילדים ומלמדים עליהם משהו נוסף. עוד נראה כי הצגה זו של המכתבים מכבדת מאד את כותביהם. טוב עשו כותבי הספר שציינו ליד כל ילד את גורלו במהלך המלחמה, ובכך 'סגרו מעגל' בסיפורם. גם שם הספר, **ואולי נתראה עוד**, מדגיש את ההבדל בין חלומות הילדים לבין המציאות שפגשו בהמשך חייהם.

ואולי נתראה עוד הוא ספר מרגש. הריגוש נובע מעצם מציאת המכתבים בארגז שהיה סגור שנים רבות כל כך, כפי שמעיד מי שמצא אותם, ומעצם הקריאה בהם. הוא מראה כי אין סיפור קטן. כל אדם, גם אם צעיר, הוא סיפור גדול. הספר מאפשר הצצה לעולמם המורכב של ילדים יהודים שהוריהם בחרו בעבורם בדרך חינוכית־רעיונית בעולם ההולך ונעשה קשה. קריאת המכתבים נוגעת ללב, ועצם הוצאתם לאור מאפשרת הקשבה נוספת לקולו של הציבור היהודי הצעיר שחיפש את זהותו ואת דרכו, הגדיר לעצמו חלומות, ומספר לא רב של שנים לאחר מכן הושמד כמעט כולו. מבחינה זו – עצם הוצאת הספר לאור הוא קול קורא לכל מי שייתכן שיש אצלו, במודע או שלא במודע, אוצר כזה: לא לוותר. לחפש! כי סביר מאוד שיש עוד קולות כאלה המחכים להישמע.